

ПО СЛЕДИТЕ НА ИСТОРИЯТА: КЪМ КРИТИКАТА НА НАШИЯ СОЦИАЛИЗЪМ

Атанас СТРИГАЧЕВ

Abstract. This paper is devoted to the history of the socialist movement in Bulgaria and, in particular, to the evolution of the Bulgarian Socialist Party, later called Communist Party. The reasons for the rise of the revolutionary movement that led to the anti-fascist uprising in 1923 and its inevitable end were discussed. The paper critically analyzes the policy of the party when it became a ruling one and its power became authoritarian, falling into the hands of its leader. The reasons for the failure of the Stalinist type of "communism" imposed in Bulgaria by external circumstances as a result of the Second World War were considered. The discrepancy between the theory of Marxism and the Party's practice is highlighted and theoretical and practical conclusions are made.

Keywords: history, Bulgarian socialist party, communist uprising in 1923, WWII, failure of Stalin's communism

---

Вместо увод

Родителите ни Фердинанда Стефанова и Тошо Стригачев написаха спомените си по настояване на брат ми Стефан и мое. Искахме

да напишат, което знаят и помнят, за да не изчезне заедно с тях, а да ни останат за спомен. Тогава не би било възможно да бъдат отпечатани. Сега се печатат в сп."Венец", издавано от Борислав Тошев, за което му благодаря (Stefanova Strigacheva, 2016a; 2016b, 2016c; Strigachev, 2017). Чувствам се задължен като син и технически редактор да напиша послесловие още повече, че в спомените им не всичко е отразено, и ще бъде добре да го добавя така, както съм го чул от тях и запомнил. И двамата имаха добра памет, но много неща не са написали, а аз ги знам, защото си ги говорехме вкъщи насаме и пред наши близки приятели и роднини. Те не обичаха да критикарстват изобщо с "празни приказки", а само конкретно и явно ги болеше. Чувствам се длъжен да споделя това, което съм слушал и знам, защото то ме пренася в оная семейна българска атмосфера, в която съм израстнал. Атмосфера, още не много далечна от Освобождението, когато моите родители - и двамата внуци на войводи избити от турците, си спомняха за дедите. Вкъщи не се говореше за пари или търговия, а само за политика, за близкото минало през войните и за кървавите политически събития заливали няколко пъти България в собствената ѝ кръв.

Спомените на баща ми са кратки. Той четеше много, но не обичаше да говори много и пестеливо пишеше. За времето след 1944 година не написа нищо. Не одобряваше коловоза, по който тръгна политическият живот, а от себе се беше недоволен, че на младини се бил подвел да въстава, а след това е бил държан настрана от активния живот и дванайсет години не са му давали работа. Майка ми се възмущаваше от несполуките в стопанската политика и осъждаше партийните мероприятия като неправилното стопанисване на земята, разхищението на инвентара на стопанствата, диктаторското планиране, мизерното заплащане на труда на земеделците и прекратяването на малката рента. Тя не се стесняваше в изказванията си и даже на партийно събрание

издигна глас в защита на Трайчо Костов, но партийните фактори я знаеха, че смело говори, та не предприеха нищо срещу нея. Тя имаше авторитет не партиен, а човешки и можеше да се бори за истината в партийните комитети. Баща ми се държеше сдържано, четеше вестника внимателно от кора до кора, но като му кипнеше почваше да псува "тая династия мръсна!" и "аристокрация червена!". Майка ми си спомняше за виенските социалдемократи, които казвали на нашите социалисти, че "можете да преборите буржоазията, но какво ще правите с вашата червена буржоазия, когато дойде на власт?". Баща ми особено се възмущаваше, че се прави на вожда мавзолей. "Такъв строеж, за да турят едно умрело куче вътре! Не ни отива на нас, комунистите, това!" - кипеше той. Горчиво му беше, че го изключиха от партията, но когато му казали, че може пак да кандидатства, отсякъл "На тая партия никога вече!"

Възмущаваха се и критикуваха само вътре вкъщи, защото ги болеше за миналото. Държеха се достойно и честно, не искаха да обиждат партийните си другари и собственото си минало. Продължаваха да вярват в социалистическите идеи и мислеха, че възмутителната действителност се дължи на лошото и невежествено ръководство, защото партията е изпаднала в ръцете на кариеристи и негодници. Разочарованието е причината те да не напишат нищо за времето след 1944 година. Моите родители не биха могли да станат предатели, "да се отметнат на другата страна" и да станат дисиденти, каквото направиха по-късно някои галеници на партията. Те оставаха честни комунисти и никога не биха участвали в антикомунистически заговори.

Аз виждах не само провалите в практиката, но и разминаването с теорията, а по-късно се убедих, че по някои моменти теорията на марксизма-ленинизма е поостаряла и трябва да се обнови според съвременните условия. Тук ще напиша за събитията, разтърсили страната преди един век и как виждам бъдещето на нашето социалистическо

движение.

Кървава история

Пламъкът на бунта

Ние българите винаги сме се бунтували. Бунтували сме се против старите богове и против новия Бог. Второто ни царство започнало с бунт, периодът на турското робство е пълен с бунтове. През 485 години турско робство са станали сто и двацет бунта, въстания и завери и български участия в походи против Османската империя. Само руските походи са били единайсет. Всеки път, когато българинът не могъл повече да търпи робството, тръгвал да се бие за свободата си. Пламъкът на бунта никога не е загасвал в нашата история. Освобождението от турското робство не загасило бунтовния пламък, а го раздухало повече.

Зората на Освобождението в 1878 година не осъществила нашата мечта да живеем целокупно в свободно отечество. Всеки поглед назад към нашата история неизбежно напомня, че всичките ни съседни земи са осеяни с костите на български синове, дали живота си за неосъществения идеал. От завист към Русия, победителката в Руско-турската война, дипломатите на великите сили решили, че "задачата не е да направим българите щастливи, а да възстановим равновесието в Европа". Не се загрижили за съдбата на изстрадалия народ, а както винаги се грижили само за своите интереси. За да няма голяма и силна славянска държава на Балканите, европейските сили - същите , които сега ни управляват в Европейския съюз - разкъсали България и парчета от нея подарили на съседните държави. Наложило ни се да се бунтуваме против това "равновесие" и да водим няколко войни за обединението на всички българи.

След Първата световна война положението на народа станало още по-тежко. Загубена била трета война, трябвало да се плащат репарации,

стопанският живот бил разорен, ширили се спекула и корупция, глад и мизерия, по селата плачели вдовици и гладни сираци. Жените сами трябвало да обработват земята. И това ставало само няколко десетилетия след Освобождението, когато още не били избледнели спомените от турското робство и още е бил жив култът към героизма на нашите революционери. Всички са били недоволни с изключение на спекулантите, обогатили се през войните. Недоволни са били селяните едва останали живи от войната и заварили измъчени жени и изтощени деца. Недоволна е била страдащата заедно с народа интелигенция. Недоволно е било и офицерството, защото мечтата за обединяването на българите все така оставала неосъществена, въпреки скъпите жертви през загубените войни. Българските войници печелили битки, но политическите губели войните.

В такива тежки моменти винаги народът търси пътища към бъдещето. По силата на произход, емоционална нагласа, възпитание и образование и идейни влияния хората се ориентирали различно. Мнозинството от офицерите оставали верни на дълга и клетвата за вярност към короната и се ориентирали към Германия - съюзника от времето на войната. Търговците гледали на Запад, за да се продължи търговията и печалбите, а селяните оставали верни на традиционното за българите русофилство и гледали с надежда към Русия. Голяма част от интелигенцията също обръщала поглед към Руската социалистическа революция, защото виждала спасението на България в идеите на социализма и интернационализма, но по-умерените в политическо отношение българи оставали верни на националистическите си убеждения.

Материалната и духовна трагедия на народа причинила неговото идейно разслоение. Повечето хора са били бедни, а други по-богати, едни били по-спокойни, други по-нетърпеливи, различното възпитание и

образование, ориентирали едни на Изток, други на Запад. Хората особено по-младите почнали да се разделят на "леви" и "десни", а вътре в тях на крайни и умерени, на колебливи и решителни, на смели и страхливи. Едни в бъдеще може би ще станат славни герои, а други ще се окажат презрени предатели. И както винаги по средата са оставали ония, "изчакващите" поради еснафско благоразумие, но винаги готови да се присъединят към победителите, за да използват облаги и почести. Създавали се условия за настройване на едни българи срещу други - назрявала гражданска война, когато в името на един и същ идеал за спасението на Народ и Родина, братята българи ще се хванат "гуша за гуша". Честните хора искали да останат верни на своя дълг - военните на своята клетва, а партийно обвързаните също искали да останат верни на политическите си убеждения. Може би най-трудно е било да изберат пътя си честните българи, които са били двойно обвързани и с клетва пред знамето и са искали да останат верни на партийните си другари.

Устрем и разгром

След Освобождението, когато са били още живи предосвобожденските революционни традиции, да се работи, живее и умира за благото на народа е била цел в живота на по-будните българи, и те са били готови да вървят по стъпките на нашите народни будители. Икономическите и социални условия подклаждали развитието на социалистическите и комунистически идеи. Създадената Социалистическа партия продължава революционните традиции в новата политическа обстановка и някои нейни ръководители са искали да повторят опита на Руската революция. Обаче Руската революция е имала свои проблеми и директно не е провокирала българските социалисти, но безспорно е оказвала идейно влияние върху по-буйните и нетърпеливи социалисти. Изненадани от преврата на 9 юни 1923 година, извършен от

Народния сговор с помощта на офицерския Военен съюз, социалистите разбрали, че са пропуснали възможността да вземат властта и започнали да се подготвят за въстание. С цел да си осигурят поддръжка от страна на Русия те сондирали мнение в Москва. Пратеникът Кабакчиев бил приет от Ленин, който го изслушал и му казал приблизително следното "Не си представяме като износ световната революция, а що се отнася до военна помощ не съм специалист по тия въпроси, но има военни другари, поговорете с тях" (цитирам по памет според прочетеното в спомени на Кабакчиев). Никаква поддръжка от Москва не е била обещана още повече военна! Нещо повече, както е известно, патриархът на социализма у нас Димитър Благоев, а също и Тодор Луканов са били против въстание, но други партийни ръководители като Васил Коларов и Георги Димитров под влияние на Коминтерна настоявали да се въстава. Тогава председател на Коминтерна е бил Коларов, и там са имали силно влияние троцкистите с идеята си за "световна революция", които искали да свържат революционните следвоенни пориви в Европа с Руската революция. След разгрома на Септемврийското въстание Кабакчиев се оправдавал, че Благоев също е знаел за подготовка на въстанието - "Ние го уведомихме, когато слизаше по стълбите на Партийния дом..." Като че става дума за някакво пропагандно местно мероприятие, за партийно събрание или юбилейна вечеринка, а не за най-сериозното, което може да предприеме една партия - въоръжено завземане на властта!

На паролата за въстание през септември 1923 година се отзовали малко социалистически организации. Въстанали социалистите предимно от нашия Северозападния край и Старозагорско и героично се сражавали срещу войсковите части на властта. Големите градове София, Варна, Бургас и Пловдив не въстанали. Неравната борба и героизма на въстаниците художествено са отразени в поемата "Септември" на поета офицер и военен инвалид Гео Милев. В цялата страна въстанието не

успяло, било потушено жестоко и залято с кръв от правителствената войска. Въстанието изправило българите едни срещу други, но и вътре между въстаналите имало разногласия. Не всички социалисти са били съгласни да се въстава, но и от противната страна не всички са искали да се потушава метежа с кръв и огън. В такива решителни исторически моменти хората действат не само по силата на убеждения и дълг, но и според необходимостта и обстоятелствата. Всички въстаници безспорно са били доброволци. Никой от тях не е излязъл по принуждение, а са знаели, че ги чака достойна смърт в боя или, ако бъдат пленени - разстрел. Когато станало ясно, че въстанието е обречено, а водачите оставили народа и изчезнали зад граница, и някои въстаници се предавали.

Някои офицери въпреки нежеланието си са били длъжни да изпълняват военната заповед на правителството за потушаване на метежа чрез разстрели и побои. Ако не се изпълнява военна заповед - военен съд, и присъдата може да бъде разстрел, а военните съдилища действат бързо. Навремето с разстрел на офицери и войници Стамболов и Муткуров набързо са ликвидирали русофилския бунт. Тогава са били осъдени и разстреляни офицери начело с героите от Сръбско-българската война Атанас Узунов и Олимпи Панов. Някои офицери като Монеv и Пантеv при потушаване на въстанието не само са изпълнявали заповедите на Цанковото правителство, но и се престаравали. Историята не прощава и по-късно тия палачи са били намерени от възмездието. За съдбата на палача капитан Монеv се говореше "Убили са го някъде!". Другият палач Пантеv, който е командвал във Вълчешкия дол разстрела на вече предали се въстаници при Макреш, след две десетилетия вече като софийски полковник е бил убит пред дома му от групата на Виолета Якова и Митка Гръбчев

Няма точни данни за броя на жертвите избити от

правителствените шпицкоманди. Смята се, че са над десет хиляди, но според други оценки може би са два-три пъти повече, защото шпицкомандаджиите са избивали не само въстаници, но и хора, които пряко не са участвали във въстанието, а били известни като симпатизанти или просто набедени за комунисти. Антон Страшимиров верно е написал за погрома "И клаха народа, както турчин не го е клал!"

Не всички офицери са изпълнявали педантично заповедите за ликвидирането на въстаниците особено след като е въстанието е било разгромено. Моят баща Тошо Миков Стригачев като партиен секретар в село Грамада тръгнал да води чета въоръжена с ловни пушки и криваци, за да превземат град Кула. Когато разбрали, че там ги чака редовна войска с картечница и оръдие, четата се разпуснала. Баща ми казал на другарите си, че като офицер не може да ги води на разстрел. Когато се предал, не го разстреляли веднага, а капитанът, известен като левичар, го препратил във Видин, но там другарите му от фронта го амнистирали. Друг пример е съдбата на познатия поп Славчо от Боровица. В злокобната 1923 година и той като младеж симпатизант бил подбран за разстрел, но офицерът му ударил два шамара и извикал " И ти ли си тука, Славчо, бегай да се скриеш, че ако те хвана треба да те застрелям!" Приятелско момче - по-добре да се отърве с два шамара. Колкото и да е корав палачът ще трепне, ако трябва да убие момче на свои познати. Моят пръв учител Христо Тричков е бил вкаран в шлепа, нарочен за потопяване в Дунава, но видинските каратели отменили екзекуцията.

Обречен неуспех и отмъщение

Причината за неуспеха на въстанието не е в това, че е имало изменници и предатели. Предатели винаги е имало в нашата история и не само в нашата. Нали грък е завел персийците в гръб на спартанците. Нали българските земи са били завоювани от турците в течение на

десетилетия с помощта на българи предатели. Априлското въстание също е било предадено. Правителството на бившия "социалист" Цанков още в началото на септември 1923 година е било предупредено от предатели, и са били арестувани хиляди комунисти, а главният щаб в София за подготовката на въстанието е бил ликвидиран. По-съществена причина за провала на въстанието е била слабата подготовка и неутралната позиция на армията. Между нашето офицерство социалистическите идеи не са имали успех. Военната организация на социалистите е била слаба. Няколко офицери - социалисти образували Военна комисия към Централния комитет на партията начело с Коста Янков, зетя на Димитър Благоев, но някои офицери не са издържали на напрежението между военния дълг и партийната повеля и се оказали предатели. Впоследствие около 1950 година, когато са били намерени военните архиви, някои от тях, като Симеон Ванков, са били съдени и разстреляни. Обстоятелството, че социалистите не са имали здрава опора сред офицерството е допринесло за ограничаването на въстанието, за да не се превърне в опустошителна гражданска война подобна на войната в Испания.

Главната причина за провала на въстанието е че наистина е било "зелена авантюра" и никак не би могло да успее. Профашисткото правителство на Цанков не би допуснало успех на въстанието, а ако би успяло временно, европейските държави биха се обявили против работническо правителство у нас. Правителствата на съседните ни държави биха видели заплахата за себе си и техните войски биха нахълтали в страната като в разграден двор. Балканската буржоазия не би допуснала в България работническо-селска власт, а Русия е била далече и още повече никаква подкрепа не е обещавала.

Историята не позволява да се правят големи скокове в историческото развитие, не дава да преуспяват незрели планове и да се

"прескачат" социално-икономически формации. В нашата страна още капитализмът не се е бил развил пълно и не е стигнал до фазата на своето отрицание, а революционерите социалисти винаги недоволни от настоящето искали направо да влязат във фазата на социализма. Исторически желанието на някои тогавашни "тесни" социалисти е било авантюристично и предварително обречено на неуспех. Априлското въстание също е било предадено, но и да не е било предадено, пак не би успяло. Бенковски едва ли е разчитал на собствен успех, а очаквал отклика на Русия. Косвен успех на Априлското въстание е Освободителната война, а Септемврийското въстание не е разчитало на никаква помощ отвън. То е било предварително обречено и залято с кръв.

Истините не са абсолютни, а са относителни, защото зависят от позицията, от която се разглеждат. От позицията на социалистите въстанието през 1923 година е било предизвикано от грижа за отрудения и измъчен народ. Участието във въстанието за социалистите е било израз на себеотрицание и героизъм, обаче кървавото му потъпкване от противниците на социалистите е било въпрос на дълг за спасението на държавата. И социалисти и антисоциалисти са имали обща цел - добруването на България, но пътищата им се оказали противоположни и двата били кървави.

Разгромената партия на тесните социалисти минала в нелегалност. Група озлобени и отчаяни от провала социалисти подготвила и извършила ужасния атентат в църквата на площад „Св. Неделя“. Този осъден от ръководството на Партията терористичен акт оказал силно отрицателно влияние върху нейния авторитет. Правителството основателно засилило още повече преследването на левите сили. Озлобените десни сили дали воля на своя терор. и кървавите побоища и разстрели в страната продължавали. Гео Милев, Христо Ясенов и други

достойни българи били изгаряни в пещите на полицията.

През време на войната на хитлеристка Германия срещу СССР партията организираща силно партизанско движение и дала много жертви. Партизаните провеждали ограничени акции с цел да не допуснат да се включи България във войната против СССР. Правителствени части, полиция и жандармерията преследвали и избивали партизани и ятаците им. Никакви пленници, никакъв съд и присъди! На много места в масови гробове, както във Вълчешкия дол до селото Макреш, са заравяни партизани и ятаци.

Озлобението нараствало и, когато в 1944 година по външни причини - победата на СССР във Втората световна война - комунистическата партия завзела властта, настанало време за отмъщение и отново страната била залята с кръв. Едни били съдени от Народен съд, а други били избивани набързо без съд и присъда също така както са били избивани партизани и ятаци преди 1944 година. Вълчешкият дол продължавал да се пълни с трупове. Комунистите старателно и успешно прилагали същата методика, която усвоили от предишните фашистки правителства. Там е намерил заслуженото наказание и онзи "божи служител", който е издействал да се изпълни смъртната присъда на Боян Чонос - легендата на младежта от Северозападна България. Съдбата на левите преди 1944 година сполетявала десните след 1944 година.

След още пет десетилетия отново по външни причини поради разпадането на СССР настъпило още едно време за мъст, вече не така кървава. Още веднъж се поругавали жертвите паднали до 1944 година, и новите "демократи" почнали да издигат паметници на палачите, свирепствали в предишните десетилетия от 1923 до 1944 година.

Но докога ще продължава да бъде така? А мнозинството от народа все така продължава да живее разочаровано и в недоимък, макар че не така, както е било след Първата световна война. Но тогава е имало

идеали и надежди, а сега в нашето ново смутно време, когато светът се разделя отново на лагери и сме пред прага на възможна нова война какво може да ни очаква ?

Победа и крах

На върха

Втората световна война завършва с историческите победи на Червената армия и Комунистическата партия става управляваща сила. На 9 септември 1944 година тя получава власт, която сама не е извоювала, а ѝ е дадена по силата на външни военни и политически обстоятелства. Властващата партия веднага иска отмъщение, търси реванш за поражението си отпреди две десетилетия и учредява специален Народен съд.

Законен ли е бил "Народният съд"? Да, както всеки съд! Бил е законен така, както е законен всеки съд - толкова, колкото е бил законен и съдът по ЗЗД - фашисткия Закон за защита на държавата. И на двата съда са осъждани на смърт българи, които всяка нация би признала за невинни и достойни! Това е принципен въпрос и трябва да се гледа на него принципно, а не да се решава според конюктурни политически настроения. Докато едни признават Народния съд за законен, други ще го отричат и така винаги ще има народни съдилища и ще се оспорва законността им. За да се прекрати тая практика на оспорвано взаимно избиване, пътят трябва да бъде друг!

Принципно трябва да се признае, че всеки съд е законен, защото всеки закон и съд е норма и институция, създавана от управляващите. Не само в историята на България, но и в цялата История на Човечеството никога досега управляваща прослойка - класа, хунта или банда не е приемала закони против своите интереси и не е съдила против своята воля. Всички управляващи създават закони, каквито са им изгодни.

Всички са създавали и ще създават закони в защита на своите собствени интереси. Само Божиите закони са писани в интерес на цялото Човечество, защото в тях е написано "*Не убивай!*", но никой не ги спазва. Обаче всички се опитват да оправдават престъпленията си против човешината и бога. Така изглежда "правосъдният облик" на нашата История и на цялата човешка Цивилизация. Затова пътят за излизане от тоя кървав хаос трябва принципно да бъде друг - прекратяване на всякакви политически закони и съдилища! Това ще бъде достойната почит към всички жертви от кървавото минало.

Комунистическата партия използва властта си да преустройва обществото в духа на своята програма според съветските инструкции. Подменя се значителна част от административния апарат с нови "проверени хора", които обаче нямат опит и трябва се учат да управляват. В научната сфера се дава предимство на верните на марксистко-ленинската идеология. Особено внимание се отделя на преустройството на армията. Новата власт няма доверие на бившите офицери и масово ги съкращава. Това особено става необходимо след опити за офицерски заговори. Много офицери са разочаровани, сами напускат военната служба и търсят нов път в живота. Имала ли е право комунистическата партия да перустройва обществото и държавата? Естествено, че е имала право, така както има право всяка властимаща партия да прави това - правото на силния. В обществото и природата това право се шири винаги и навсякъде. Иначе не би могло да бъде, защото правото на слабия би довело към израждане и накрая към гибел.

Властващата Комунистическа партия по сталински почва да се разправя не само с враговете си, но и със собствените си членове. Вътре в самата нея се повтаря съветския опит, и тя започва да загнива и се разслоява. От една страна остава партийната маса от честни хора, които са верни на идеала за построяването на безкласово социалистическо

общество, а от друга се нареждат управляващите - партийната "аристокрация", по-късно наречена "номенклатура". Управляващите партийни кадри водят безмилостно борбата срещу недоволните от партийната политика. Борци срещу сталинския вариант на социализма като Трайчо Костов и много други честни комунисти биват унищожавани. Накрая борбата за власт вътре в партията завършва с това, че начело на нейния управляващ орган - Централния комитет застава един от първите директори на милицията Тодор Живков. За него, като че ли е имало данни да е бил вербуван за агент на царската полиция, но Историята и тук остава изиграна, защото "нищо не могло да се докаже", тъй като "архивите своевременно били унищожени".

След това истинските герои против фашизма като Иван Тодоров - Горуня и други заслужили борци са били ликвидирани, или като Георги Чанков просто са отстранени, за да може свитата на Живков да управлява безразделно. В течение на десетилетия не само администрация, стопанство и армия, но и всички области на обществото - култура, образование, наука, спорт - всичко се дирижира от Централния комитет на партията.

Кратка история на Партията

Към тези критични бележки предварително е необходимо важно уточнение. Тук под "критика" не се разбира елементарната битова представа за "категорично отхвърляне", а като опит за още едно ново разглеждане на миналото. Ако схващаме отрицанието философски в смисъл на относителен преход към друго качествено състояние, а не като "голословно отхвърляне" и "абсолютно унищожение", историята на Българската социалистическа партия може да се представи във вид на верига от отрицания.

Социалистическата партия се създава като приемствена на нашето

Освободително движение, отрицаващо турското робство с цел да защитава политическите интереси на всички бедни и онеправдани българи и предимно на работниците срещу богатеещата буржоазия. По-късно партията се разцепва - първо отрицание - на широки и тесни социалисти според методите за действие. "Тесняците" са за революционна борба, а "широканците" не са против компромиси с управляващата буржоазия. Тесните социалисти търпят жестоко поражение през 1923 година – второ отрицание. Две десетилетия по-късно тесните социалисти - комунистите - стават управляваща партия, но не чрез своя победа, а по стечение на външни причини – трето отрицание. След това идеята за пролетарската диктатура на партията се изражда в реална диктатура над народа и над самата партия по съветски образец – четвърто отрицание. По-късно Партията попада под командването на партизанската свита на Живков, а дъщеря му се готви да продължи неговата "династия" – пето отрицание. И накрая настъпва пълно отрицание – провал на партийната политика. По-нататък отрицанията продължават - партията се отрича от името си като комунистическа и се превръща отново в социалистическа партия, но е вече второстепенна политическа сила. Продължава да се цепи и сама не е съвсем наясно накъде трябва да върви. Партията е нейната история. Каквато е партията, такава е нейната история.

Такава е кратката обективна история на партията на социалистите - *подем и падане!* Тази история трябва да бъде разбрана, а не да бъде осъждана, защото в нея няма "нищо лошо", в смисъл на очудващо, авантюристично и незакономерно. Това е всеобщият принцип, валиден за всички политически партии и обществени организации, аналогичен на антропния принцип. Такава е съдбата на всичко съществуващо – симетрия! - единство на противоположностите "подем" и "падане". Валиден е универсалният закон на диалектиката за отрицанието на

отрицанието. Партията на социалистите трябваше да се подчини на същия закон на диалектиката, който пишеше на своето знаме.

Критика отдясно и от ляво

Критиката отдясно на социалистическия период не е сполучлива и убедителна, защото не е резултат от безпристрастен научен анализ, а е на политическото ниво между битовото и партийното. На същото ниво е и философската критика на Карл Попър, защото е продиктувана от политическа омраза към марксизма, а омразата, както и симпатиите, не може да бъдат убедителна философия. Този известен философ би трябвало да съобрази, че не всички общества могат да бъдат "отворени" според неговото желание. Аналогията с таралежа, който се скрива в своята броня, когато иска да преживее някакъв ужас, би трябвало да го подсети. Ако затворените общества са зло, защото са агресивни, то отворените общества са не по-малко зло, защото са също агресивни. Причината да има "затворени общества", които са принудени да се стремят към комунизъм е, че съществува антикомунистическа агресия. Ако "отворените общества" станат по-човечни и престанат да бъдат агресивни, тогава вече няма да има желаещи да се върне комунизмът. До тази истина би могло да се стигне лесно, ако се помни принципа за действието и противодействието.

Критиката отляво също трябва да бъде призната за неудовлетворителна, защото е резултат на отчаяние и носталгия към миналото. Съжалява се, че не ще се върне предишното време на "щастливия социализъм", който самите комунисти били разрушили поради допуснатите грешки и слабости! Такива критици си въобразяват, че ако не са били тия грешки, социализмът би вървял все напред докато стигне до комунизма. Крепи се вярата, че ако грешките бъдат избегнати от други бъдещи способни ръководители, социализмът ще

възтържествува отново. И двата типа критики са на битово и политическо-партийно ниво и са продиктувани от емоции, зли или добри, а не са резултат от рационален анализ и затова не могат да бъдат полезни. Критиката на нашия социалистически период трябва да се основава върху анализа на практиката според теорията и историческите и философски принципи.

В последно време се появи книгата "Защо се провали комунизмът?" от Иван Димитров (2008), в която са изложени леви възгледи относно неуспеха на социалистическия период. Критика на написаното би означавало да се встъпи в дискусия, а това тук не е необходимо. Принципът на толерантността изисква да признаваме правото на всеки да има възгледи и да ги отстоява.

Историческият ход на Социалистическата партия се подчинява както всичко съществуващо в природата и обществото на вселенския закон за подем и крах. Бедата не е в обективния закон, а в това, че човечеството не се съобразява с него. Като ново отрицание на БСП на политическата сцена се яви Съюзът на демократичните сили и повтори същия път на подем и падане, но в съкратен аналогичен вид в новите политически условия. Историята се развива чрез приемствени отрицания - повтаря се, но не напълно, не се повтаря абсолютно, а относително, защото винаги се появява и още нещо ново. Печално е нашето неразумно субективно отношение - неразбирането на закономерния обективен път на историческото развитие. Критиката, която се опитват да отправят сега политическите врагове към БСП е повърхностна и неубедителна. Сегашните политически врагове на БСП не виждат цялостно пътя ѝ, не разбират и не оценяват нейната историческа роля. Затова не я критикуват принципно, а на битово и партийно-политическо ниво, защото виждат само онзи малък участък от пътя ѝ, който тях е засегнал конкретно и болезнено, и озлобени я ругаят. За да се критикуват успешно

исторически и социални явления трябва да се разкриват място им в историческото развитие и социалната им роля. Предвзети и плитски политически за момента изгодни "оценки" не са критика, а резултат на безсилие. Ако критиците не разберат ролята на социалистическата партия в развитието на България и не взимат поука от минало ѝ, сами ще вървят по аналогичен път към своя аналогичен провал.

Защо се провали „комунизмът“

Най-краткият отговор на този въпрос е - защото не е бил комунизъм...Затова и в заглавието "комунизъм" е в кавички.

Друг възможен алегоричен отговор може да бъде защото "дървото на комунизма" не е било посадено, където трябва и тогава, когато би трябвало. Някои критици предполагат, че то не е разцъфтяло, защото не е било прекопавано и поливано. Грешка на Историята? Но Историята не греша! Тя е такава, каквато е и друга не може да бъде. Историческото развитие има свой собствен закономерен ход и не се счита длъжно да се води от измислени политически идеи, колкото умни и да ни изглеждат.

А ето за размисъл още един философски отговор на въпроса за провала на "комунизма", но и той няма претенции да бъде "абсолютна верен", а е също относителна истина. Моето мнение ще напиша нарочно така елементарно, че да бъде разбрано от всеки, "наедро", без да ме е грижа, че някой философ, който сигурно знае повече, няма да го хареса.

Защо на практика се провали "комунизмът"? Преди два века Маркс и Енгелс създадоха теорията на комунизма, но безспорен факт е че, тя не успя да се превърне в успешна практика. Факт е, че пролетариите не се обединиха, не направиха световна революция и комунизмът не победи. Това явление - теория да се провали на практика в Историята не се наблюдава за пръв път. То е известно отдавна - още

преди две хилядолетия Христос е създал много по-добра теория. Без кървави революции, а точно обратното - с братство, мир и любов да слезе Божието царство на Земята, но неговата теория също се провали.

Според марксизма с развитието на индустриалното производство пролетариатът - класата на бедните - все повече обеднява не само относително, но и абсолютно, а капиталистите стават все по-богати и относително и абсолютно. В резултат напрежението в обществото расте, класовата борба се изостря, и пролетариите от всички страни се съединяват. Избухва пролетарската Световна революция, държавата става излишна и отмира, установява се безкласово справедливо комунистическо общество. В него всеки получава според нуждите си, цари мир, справедливост и щастие за всички.

Трябва да се признае, че учението на Христос е по-съвършено и добро от учението на Маркс, защото в него няма класова борба, няма революция, а щастливото и справедливо бъдеще се постига с мир и любов към ближния. Обаче Маркс се е убедил, че човечеството не върви по пътя на Христос, че християнската идеология е безперспективна идеализация и изживявайки се като нов Месия, създал теорията за пролетарската революция. Между неговата теория и християнството има приемственост, каквато съществува между християнството и предишните религиозни учения. Христос и Маркс обещават подобрене на живота на Човека, обаче както не успя християнството да установи Божието царство на Земята, така Марксовата теория се провали на практика. С развитието на производството бедните не ставаха все по-бедни, въпреки че богатите стават по-богати. Ако бедните обнищаваха все повече, те не биха могли да бъдат пълноценни работници в съвременното производство, което става все по-сложно и иска все повече квалифициран труд. Производството би станало невъзможно. Обществото без производство не може да живее и това би противоречило

на закона за оцеляването му. Затова в обществото започва да се създава средна класа, която играе ролята на "буфер" и регулатор и може да попълня както редиците на пролетариата така и на капиталистите. Изобщо обществената картина става значително по-сложна, отколкото навремето си я е представял Маркс.

Това Маркс не е могъл да предвиди. Неговата схема е абстракция - тя е идеализация, извлечена от капиталистическото общество, каквото е било преди два века. Аналогична идеализация е била и учението на Христос от онова време, когато първите християни са живели в първобитни комуни. Животът се променя, реалността се изменя, и ако теорията закостенява, а не се променя така, че да бъде в крак със своето време неизбежно се проваля и теорията и практиката. Нещо повече - остаряла теория може да стане вредна за новата практика.

Великият лозунг мобилизиращ световната работническа класа "Пролетарии от всички страни, съединявайте се!" също се оказва неизпълним. Бедата не е в лозунга, който сам по себе си не може да бъде лош, а в това, че е идеален. Така е с всеки идеал - прекрасен, но недостижим! Реално пролетариите от различни страни не се съединиха, тъй като пролетариатът на всяка страна предпочита съюз с своите родни, близки капиталисти, защото с тях е производствено свързан - от тях зависи хляба! Така английският работник не иска съюз с германския пролетарий, а търси подкрепа от своя английски капиталист. Той "иска врабче в ръката, вместо щъркел в небето" - иска работа и средства да живее сега, а не някакви отвлечени "световни идеи". Неговият егоизъм, присъщ на цялата човешка природа го кара да предпочита съюз със своята близка буржоазия вместо с някакъв далечен пролетарий от друг народ, както му предписва теорията. Това е причината да се провали Интернационалът от компартии през време на Първата световна война. По-късно се оказва, че Интернационалът е изобщо ненужен, защото

"Световната революция" е химера. Не би било лошо, ако след такава революция държавата изчезне, няма да има никакви принуждения и се установи на цялата Земя свобода, равенство и братство между всички хора, както е мечтал Христос, но реално това не може да стане.

Маркс изглежда не е прав още и по въпроса за ролята на частната собственост, че тя създава социалното разслоение. По-скоро е обратното - пружината на човешкия прогрес е алчността! Алчността, диктувана от егоизма дава възможност на едни да имат повече, а на други по-малко. Така се създава икономическо и социално неравенство, а частната собственост само го закрепва юридически. Частната собственост е следствие, а не е причината. Може би в началото на развитието на цивилизацията да е било и така, както е според Маркс, но после става обратното. И тъй като алчността е причината, а тя е неизкоренима, защото е в дъното на човешката природа, икономическо и социално неравенство винаги ще има. Неравенство винаги ще съществува, защото хората не са равни по способности и възможности, но това не е лошо, защото без никакво неравенство обществото би спряло да се развива и живее. Аналогично на термодинамиката - за да протичат процеси е необходима температурна разлика. Частна собственост в обществото ще съществува винаги, тя е непреодолима и затова комунизъм според Марксовия модел няма да настъпи. Но социализмът донякъде може да бъде успешен, ако разумно се допускат паралелно и частната и обществената собственост. Държавата няма да отмре, защото ще бъде необходима, за да регулира отношенията между частната и обществената собственост. По пътя на равновесието между двата вида собственности обществото възможно ще се търси изход от проблеми и кризи.

Философия на историята

Наука ли е историята

Ако помним и ценим миналото, ще прозрем бъдещето и ще знаем накъде да вървим. По историческия път трябва да знаем накъде отиваме, защото който не знае накъде отива, не стига никъде. Историята може да бъде разбрана на различни нива - битово (елементарно), политическо (партийно-тенденциозно) и философско (принципно). При анализите изследователите често минават от едно ниво на друго, но преходите не се считат за голям грях, ако това се признава и контролира. Веднага съм длъжен да уточня моята позиция. Елементарното битово ниво не подхожда на един научен анализ, а политическото ми е неприятно след като партията, на която съм бил дълги години член сама ме направи "дисидент". Затова ми остава само да съм на принципно ниво.

При научен анализ е необходимо преди всичко да се прави разлика между явление и факт. Събитието е елемент на действителността, а фактът е елемент на познанието. Всяко познание обаче зависи от предишното, което вече притежава познаващият субект - от теорията и идеите, с които вече е запознат. Кратко казано - фактът е предварително "натоварен" теоретично. Теорията неизбежно зависи от фактите, защото тя е направена, за да ги обяснява, но и фактите зависят от интерпретиращата теория, защото тя ги прави факти - от явления ги превръща на факти. Теория и факти са свързани генетично и взаимно се обосновават. Затова да се мисли, че факти могат да потвърждават или отхвърлят теорията е елементарна, битова представа. Ако се придържаме към нея, се стига до недоразумения и безрезултатни спорове, защото всеки може да привежда за едно също явление или събитие различни "факти" според своите собствени нагласи и разбирания.

Същото се отнася и за историческите факти и оценки. Те са взаимно свързани. Историческото събитие е обективно явление, което е

ставало или още продължава в живота на обществото, а фактът е неговото отражение в познанието. Оценките влияят върху представянето на фактите, а фактите потвърждават или отхвърлят същите интерпретации и оценки. Неправилно е да се предполага, че едни оценки са "абсолютно правилни", а други са "абсолютно неверни". Изобщо "абсолютна истина" няма. Истината е относителна и зависи от позицията, от която тя се търси. Затова никаква позиция няма право да претендира да бъде "нещо повече" и да отрича другите. Към все по-пълно познание се стремим чрез увеличаване на сумата от относителни и допълнителни истини. Афористично казано, за абсолютната истина като че ли остава само отрицанието, че абсолютна истина не съществува.

От позицията на тази концепция за истината като относителна и допълнителна е ясно, че е необходима толерантност и допускане на всички относителни истини като равноправни. Само тяхната допълнителна съвкупност има право да претендира да бъде приемана за все по-пълна научна истина. Ако се подбират едни исторически материали, а други отхвърлят, може да се отдалечаваме от историческата истината. Подборът на фактите е вече преднамерена интерпретация, а тя може да води по грешен път. В точните науки аналогична ситуация се появява, когато при един експеримент се взимат някои данни от наблюденията, а други се изключват. Ако се прекара графика избирателно само по някои точки, а не по всички, резултатът няма да бъде максимално верен. Аналогично е и при историческите проучвания - колкото повече се отчитат различни възгледи и оценки, толкова ще сме по-близо до пълната истина

За разлика от точните науки, където заключенията могат да се правят веднага, при оценките на историческите събития не бива да се бърза и в никакъв случай не бива да се правят лекомислено заключения под влияние на политически емоции. Като пример може да служи

казаното от Чжоу Ен-лай. Когато го попитали в 1989 относно значението на Великата френска революция - двеста години след нея ! - той отговорил "Рано е още за оценката!" Мъдрецът, който десетилетия е управлявал външните отношения на Китай, дясната ръка на Мао Дзе-дун, не поискал да отговори на този като че ли "елементарен въпрос", за да не се ангажира с една единствена абсолютна истина.

Изложеното тук относно нашата история в никакъв случай не бива да се третира като някаква "оценка", а е просто опит да споделя някои мисли и лично мнение, провокирано от това, че се отпечатват спомените на моите родители.

За Историята не бива да се говори лошо, както и за починалите хора, защото тя не може да се променя и сама да се оправдава. Историята не бива да се обвинява, а трябва да бъде разбрана, но щом я разбереш, заставащ на нейна позиция, и като че ли почваш да я оправдаваш. Обективната действителност и историческото време създават сцената, на която се разгръщат историческите събития. Сцената не зависи от желанията на обществото, тя е такава, каквато е вече създадена от Природата и Историята. Пиесата и ролите вече са написани от обществото - от предишните поколения и събития. Как ще се представя и развива конкретно "представлението", ще има ли "грандиозен успех или крещящ провал", това вече зависи донякъде от способностите на актьорите и пригласящия хор - от "масите и нейните вождове". Пиесата и ролите се пишат от историческата необходимост, действащите лица определя и суфлира обществото според желанията и възможностите си, а актьорите според способностите си играят, декламираат и пеят. И над всичко стои великият Случай, който чака да влезе в "ролята на диригент", ако има възможност. Като че ли Историята виртуално би могла да бъде друга, но реално винаги се случва неизбежно това, което е било необходимо да стане, а не друго. Онова, което е второстепенното - "

поправките от втори ред", като че ли би могло случайно и да бъде друго, но първостепенното, главното не става друго. Историята може само да избира от множеството вторични възможни случайности онова, което действително ще се случи. Тогава Случайността се превръща в Действителност. Картината е аналогична на обективните квантови процеси в микросвета, при които вероятността се превръща в действителност.

История и Философия си приличат по това, че "не са науки" в тесния смисъл, доколкото и в двете "не можеш да правиш експерименти" и да се опитваш опитно нещо "да доказваме", и затова по-скоро бихме могли да ги считаме за стил на мислене. Но се различават по това, че Историята се занимава само с миналото, а философията се интересува не само от миналото, но и от онова, което би могло да донесе бъдещето, колкото и да е то неясно и проблематично. Винаги е полезно да се връщаме към анализ на миналото и да помним поуците особено, ако са горчиви, но още по-интересно е да видим накъде отиваме. Обаче в широкия смисъл, че науката е систематизирано знание на основата на определени принципи, Историята трябва да призната за наука, защото от нея може да се извличат полезни знания, както от всички науки. Нещо повече - Историята трябва да бъде призната за висша наука, тъй като от нея може да се извеждат най-ценни поуки за развитието на обществото.

Философията на Историята не е юридическа наука, за да обвинява или оправдава, а трябва само да обяснява. Провалът на нашия социализъм като път към комунизма не е нещо "случайно по вина" на ръководителите, а е закономерен. Германският тип "болшеvizъм" - хитлеровият фашизъм беше предизвикан исторически от загубата на Първата световна война, но Германия загуби и Втората световна война. В резултат на тази загуба фашизмът доведе при нас сталинския тип социализъм и го натрапи с благословията на тия "велики демокрации",

които причиниха и двете велики световни войни. Историческият ураган ни захвърли в полето на сталинския лагер, и "нашият комунизъм" преждевременно роден нежизнеспособен като социализъм се провали още преди да се превърне в комунизъм.

Сега става модерно да се отрича Маркс и да се хули марксизма, но това е несправедливо и нечестно. Жалко, че по такъв неразумен път върви част от съвременната политическа мисъл, а след нея и философската като прислужница, защото философът Карл Маркс заслужава да бъде почитан наред с другите мислители, които са сътворили идеалите на Човечеството - миражните стълбове по трасето към Съвършенството на обществото. Идеалите са недостижими, но хубаво, че ги има, защото показват пътя! По-добре е да се върви по път осветяван от миражи, отколкото безцелното лутане в тъмнината без да се знае накъде се отива. А провалът на практика е друг въпрос. Него дори Божит син не е могъл да избегне.

Принципи и поуки

Миналото е непоправимо, то принадлежи на Историята, но може да се тълкува философски, а бъдещето е неясно и като че ли ни се струва, от нас зависи, но това може да е измамно. Никой не знае точно какво ни носи бъдещето и за него може само приблизително да гадаем. Но може да предпологаме, че все пак ще намерим някаква "програма", която да ни ориентира към най-вероятното бъдеще. Ако приемем тезата на Хегел, че Философията е тъждествена със своята История и контраиндуктивно я обърнем обратно, и ще приемем, че Историята е също така тъждествена с Философията си. Обаче тъй като във Философията няма факти, а само идеи, в такъв случай *под История ще трябва да разбираме само нейните идеи - принципите, които може да открием и поуките, които може да извлечем от нея.*

В Историята се открояват два основни принципи - *приемствеността* и *отрицание на отрицанието*. Приемствеността, или запазването, се състои от два противоречиви елемента - изменяемост и неизменност и отразява обективното обстоятелство, че както и да се променя действителността някакви елементи от миналото се запазват и остават в настоящето. Цялото историческо развитие потвърждава този принцип - всичко в днешно време дължим на предишното изминало време. Но ако всичко от миналото би оставало в настоящето, историята би "замръзнала" и не би се движила, а това е възможно само в приказката за "Спящата принцеса". Реално винаги става някакво изменение и се появяват нови елементи, така че Природата и Обществото живеят действителна история.

Принципът за отрицание на отрицанието е резултат на това, че изменението не може да бъде безкрайно и неограничено - не е възможно винаги да "протича само на една страна", защото изменящото се е ограничено като реално и относително. Всичко се развива, но се изменя ограничено и, за да продължи изменението самото то се обръща срещу себе си докато се самоотрече. Отрицанието самоотрича и себе си - превръща се в своята пртивоположност. Всички исторически и природни процеси потвърждават този принцип. Цялата практика на Историята протича според него. Така теорията на Маркс и Енгелс отрече практиката на капитализма, а историческата практика отрече тяхната теория. Отрицанието не е абсолютно, а само относително, защото марксизмът не отрече абсолютно всичко на капитализма, а приемствено се изгради върху него. След това приложението на марксизма на практика не следваше точно теорията. Сталинската практика не е била такава, каквато би трябвало да бъде според теорията на марксизма. Също така съвременното възвръщане на капитализма в Русия и в други страни от бившия социалистически лагер не е обикновена реставрация на онзи

капитализъм отпреди два века, а по-висш строй облагороден със социални придобивки. Очертава се тенденцията като че ли "дивият капитализъм" се опитва да се сближава с "човечния социализъм". Така макар и бавно Историята се придвижва напред - постъпателно чрез цикли - повтаря се без да се връща назад. По този път като че ли става възможно всеобщото щастие за всички човеци...Но и тази перспектива може да се окаже поредния мираж, защото изникват нови социални и политически проблеми.

Нито едно историческо явление не нарушава принципите за приемствеността и отрицание на отрицанието. Те са релсите, по които върви Историята, но не се направлява от релсите, защото те не са предопределени и предварително сложени пред нея, а тя ги оставя като дири след себе си. Епохата на Великата Френска буржоазна революция е верига от приемственост и отрицания : монархия – въстание – диктатура – реставрация. Не по-малко значителната Велика Руска социалистическа революция се развива по аналогична схема : монархия – въстание – диктатура – реставрация. Същата схема важи за Английската революция и за всяка друга. Всеки период на Историята се движи и повтаря чрез приемственост и отрицания. Историята се повтаря, но никога не се връща назад.

Осмислянето на историческия опит е стратегическата задача на философията на Историята. Главната поука от Историята е, че трябва да уважаваме нейните принципи и да се съобразяваме с тях. Трябва да се учим от уроците на Историята, а не безотговорно и необмислено да ги пренебрегваме. Изстраданият исторически опит заслужава най-дълбоко внимание, защото за него предишните поколения са заплатили с труд, кръв и сълзи. Човешката дейност не трябва да изнасилва действителността и да я заставя да изменя своя собствен ход. При опити за изнасилване на историческото развитие - за "недозрели" въстания и

революции, или задушаване на "презрели" процеси - обществото плаща скъпо. А във всеки момент политиката се изкушава да опитва да направлява Историята, но трябва да си дава сметка за отговорността, която поема.

Симетрията леви – десни

Принципът за симетрията е същият философския принцип за единството на противоположностите, според който ляво" и "дясно" са относителни, равноправни и допълнителни. Традиционно в политиката се считат за леви социалистическите и комунистически партии, а партиите с противоположни възгледи и програми се наричат десни. За пълнота на политическия спектър в средата се оформя "център" от партии, които може да се ориентират и колебаят идейно и практически на едната или другата страна.

По-склонни към бунтарско поведение са по-емоционалните и не така спокойно и "трезво" мислещи хора. Като "по-луди глави" те са революционно настроени и се ориентират наляво и образуват леви партии с по-радикални програми. Обратното - недоволните, но мислещи по-зряло, по-спокойно и умерено образуват дясното консервативното крило на политиката.

Левите се борят за по-бързи и радикални изменения чрез промени в обществото да се постигне по-скоро подобрене на положението на отделния човек. Пътят им е "Чрез Обществото към Човека". Десните искат да вървят по обратния по-егоистичен път - "Чрез Човека към Обществото" - борят се предимно за положението на отделния индивид, за себе си, а усъвършенстване на цялото общество считат като работа за по-нататък в бъдещето. Във философски план левите по-лесно стават еретици и атеисти, те са материалисти и по-лесно стават революционери като последователи на идеолога на революцията Маркс. Десните са

по-склонни към религията и се теглят към идеализма, ако имат философски интереси. И левите и десните може да стигат до фанатизъм и да се проявяват като терористи. В битово отношение левите политици са по-склонни към идеализъм, но не забравят и материалното. Десните предпочитат материалните интереси. От етична гледна точка само съвсем условно може да се мисли, че "левите са относително по-големи алтруисти, а десните са относително егоисти".

Разделението на леви и десни политически партии може да изглежда повърхностно според налагащата се конкретна политическа ситуация, а при по-дълбок философски анализ се очертават две политически течения според способностите и нагласите на хората. Едни са винаги в крак с правителствената политика, за да имат възможност да я използват, а други винаги се борят срещу правителството, за да страдат за идеалите си.

Очертава се тенденцията, че с течение на времето, както отделната нормална личност с възрастта става по-умерена и по-мъдра, така и политическите партии започват да се отказват от революционните си черти и придобиват по-улегнал и ясен консервативен характер. Обаче това е повърхностна схема и не бива да се гледа на нея буквално, защото реалността както винаги е по-сложна. Левите и десните се разминават според посоките към постигане на целта, а тя, поне декларативно, е обща - подобрене на живота на обществото и на отделния човек. Всяка политическа партия декларира, че се бори за по-добър живот за всички, но никога не забравя себе си. Въпросът е кое по-напред, кое е "приоритетно" и как ще се постига. Левите са за пътя чрез обществото към човека, а десните обратно - чрез човека към обществото, но обществото се състои от хора, и в края на краищата целта е обща, затова двете политически течения би трябвало да се разбират, обаче в политиката това реално почти не става. Политиците от философия малко

се интересуват /а още по-малко разбират/ и затова на практика много трудно се постига взаимно политическо разбирателство. Фактически и двете течения са "себични", защото всеки държи за своята програма и на практика не се разбират. Много трудни и почти невъзможни са коалиции между леви и десни политически сили в името на общото благо на цялото общество освен в изключително критични периоди. Поне засега в епохата на възхода на човешката цивилизация е така. Може би в следваща историческа епоха, когато цивилизацията ще почне да запада, тази тенденция ще се обърне обратно и възможността да си съдействат противоположни политически течения ще се осъществява по-лесно. Общото влошаване на положението на цялото общество би трябвало да направи хората по-сговорчиви, а партиите по-отстъпчиви и по-склонни към коалиции и разбирателство. Обаче това е вече утопия и излиза от рамките на сегашната реалност.

Бъдещето

Отрицанието на бунта

Човек се ражда бунтар! Човекът още преди да се е родил е готов да се бунтува против всичко. Ако не се бунтува, няма да стане човек! Бунтува се против майка си, в която е бил заченат като неразделно цяло. За да се роди и почувства нещо отделно от нея и стане самостоятелен, трябва да се разбунтува и да се отрече от майка си. Ако не се опълчи против нея, не би се отделил и не би се родил!

Но само чрез бунт не може да се продължава, не може всичко да се отрече. Свързва го с миналото приемствеността. Консервативното начало е пъпната връв, без която не може да живее. Така още от раждането в човека са заложени двете противоречиви начала: непокорното - бунтарското и покорното - консервативното. Във всеки човек двете начала различно се проявяват. Някои по-дълго запазват

бунтарското в себе си, други по-бързо узряват за спокойствие и се ориентират към консервативно поведение. Някои остават бунтари до края на живота си, или поне в мислите си, а други още от младини "презряват" и стават тихи и покорни.

Методът за търсене на аналогии, т.е. на симетрии, защото аналогията е вид симетрия, дава възможност да се открие същата тенденция в обществените движения и политически партии. Като пръв пример може да се разгледа историческото развитие на нашето социалистическо движение, което е приемствено спрямо националните стремежи преди Освобождението и наследява неговите бунтарски традиции. Българите, които са се бунтували против робството са били готови да се бунтуват против българската действителност и след Освобождението. Други - по-богатите и спокойните, особено наследниците на чорбаджиите, живяли добре и при турците, "по-узрелите за мъдрост", са се ориентирали към по-спокойно и равномерно развитие на страната. Бунтарите се увличали от социалистическите идеи и създали социалистическата партия като противоположност на по-умерените, създали консервативни партии. По-късно самата Социалистическа партията се разцепва на революционери и консерватори - на тесни и широки социалисти. След поражението през 1923 година в партията се засилва консервативно начало и, за да се запази става нелегална. По-късно, когато става управляваща сила, прави каквото условията позволяват, но идеалът за социализма се оказва далече и започва да губи облик на революционна партия. Нейната същност става консервативна и се създава елит аналогичен на елита в буржоазните партии и членска маса като аналог на работническата класа. Когато поради външни обстоятелства тя се превръща в опозиционна партия без особено тегло в политическия живот, става още "по-консервативна" и продължава да губи левия си бунтарски заряд.

Същата тенденция може да се види и в политическото развитие на отделните политически личности. Стечение на редица причини и обстоятелства - вътрешни нагласи на личността и външни социално-икономически условия определят политическия път на човека. Човек се ражда бунтар, но не може цял живот да се бунтува. По начало всички млади хора са нетърпеливи и склонни към идеализъм, нетърпение и бунт, но с възрастта си човек полека започва да помъдрява и постепенно се отклонява от този път - става все по-умерен, спокоен и склонен към компромиси. Възможно е да се откаже от революционния метод и да почне да възприема реформаторски път. Някои еволюират по-бързо, други по-бавно, но всички "изстиват". Човек става все по-консервативен и накрая може съвсем да се разочарова от обществото и да престане да се интересува от политика. Тази тенденция може да се илюстрира с някои примери, които сами по себе си далече не са равноценни, но доколкото като поведение са аналогични, заслужават внимание. Стамболов от революционер и сподвижник на Ботев става парламентарист, Тодор Петров от учител-социалист се превръща в полицей-фашист, Ленин еволюира надясно и иска да реставрира частично капитализъм чрез НИП, Троцки се обявява и работи против Руската революция, революционерът Сталин става диктатор и тиранин. Чърчил също е сменил партията си надясно. Обаче такава тенденция е относителна, защото има обратни случаи, когато става точно обратното - десни полтици олевяват в зависимост от конкретните политически обстоятелства.

Изстиването - нарастването на ентропията! - е универсален природен закон, защото на него се подчиняват всички природни и обществени явления. С течение на времето левите партии почват да "узряват" и стават все по-десни. Така с течение на времето социалистическото движение постепенно се отклонява надясно - "дрейфува надясно, като че ли поумнява". В епохата след

Освобождението и особено след Руската революция нашите социалисти са считали революцията за най-бърз и ефективен метод, но се оказало, че този път не е резултатен и правилен. Може да изглежда парадоксално, но сега с реализацията на социалистическите идеи се заемат други партии, които в миналото са придържали към дясната част на политическия спектър. Същата тенденция се наблюдава в световната политика. Както левите партии одесняват, така десните партии като че ли олевяват. Сега в политиката на някои Западни партии може да се открие много повече стремеж към социализъм, отколкото би могло да се предположи. Светът се променя - откроява се тенденцията "ляво" и "дясно" да се сближават. Цивилизованото общество започва да се отказва от бунтарските революционни методи и върви към разбирателство и социализъм.

Очертава се като урок от Историята, че целта на социалистическата партия да се бори за подобряване на живота на обществото е била правилно поставена, но политическият път към целта в началото е бил нетърпелив и прибързан. Може да се очаква, че с течение на времето Историята ще върви към реализацията на социалистическите идеи, към по-съвършено общество, но постепенно ще отрича бунта, ще отхвърля бруталните революционни кървави методи, а ще дава предимството на толерантността и диалога. Историята отхвърля методите и утвърждава идеите. Отхвърля ограничената партийност и утвърждава човечината. В политиката все повече ще се намалява дистанцията между левите и десните. Човечеството ще тръгне по нов път на взаимното съгласие между класите и успокоено ще върви към своя социалистически идеал - по-добър и щастлив живот за всички хора.

Накъде и как

Историята на социалистическата партия е верига от приемствени

отрицания, но какво е нейното бъдеще? Как ще върви по-нататък социалистическото движение? По кой път и накъде?

Светът, въпреки че постоянно се променя, си остава винаги почти същия. Винаги ще има по света и у нас хора бедни и социално слаби, онеправдани и неудовлетворени. Винаги ще има подходяща почва за процъфтяването на вечните социалистически идеи и затова социалистическа партия винаги ще бъде необходима.

Икономическите и социалните условия създават и определят какви да бъдат хората и техните убеждения, но от друга страна същите хора могат да изменят условията и създават идеите. Маркс е прав, но и Хегел е прав, макар може би сравнително по-малко. Хората макар и да бъдат считани за равни пред законите, остават фактически неравни, защото законите са норми, които създават силните и управляващите, а не всички са силни и не всички управляват. Затова винаги ще има някакво неравенство, но то е необходимо, за да съществува обществото. Ако всички бяха равни, това би било аналогично на "топлинната смърт на Вселената". Трябва да има температурни разлики, за да има процеси. Аналогично, в обществото трябва да съществува някакво неравенство, за да има процеси в него, иначе то няма да се развива. Абсолютното равенство в обществото би било идеално, но то е абстракция и както всички идеали никога не може да бъде постигнато.

"Човек се ражда свободен, а навсякъде е в окови"! Така е, защото хората не само се раждат неравни, но и остават неравни. Винаги ще има по-слаби и по-бедни и други по-силни и по-богати. На социално онеправданите и неудовлетворените винаги ще трябва своя политическа партия, която да ги защитава. Конкретната програмата на социалистическата партия ще зависи от конкретните икономически, социални и политически условия. В тежки условия младите партии са революционни, но когато по-късно условията се смекчат, партиите

поузряват и стават по-улегнали и консервативни. Естествено сега в началото на XXI век Българската социалистическа партия не е революционна, каквато е била партията на тесните социалисти преди повече от сто години. Едва ли някой от сегашните социалисти би тръгнал да защитава с кръвта си социалистически идеи. Сега "идеите се свиват" около техните бизнес интереси и евентуална изборна победа, която би им осигурила власт за защита пак на същите интереси. Затова сегашната партия на социалистите може да изглежда остаряла и успехите ѝ са неудовлетворителни, но тя набира сили, защото е необходима и подлежи на развитие.

В наше време за постигането на целта - подобряване на положението на бедните и онеправданите слоеве на обществото - социалистическата партия вече се е отказала от първичните революционни начини за завземане на властта и ги заменя с по-висшия метод на диалога и толерантността. Каква да бъде конкретно програмата на социалистическата партия, трябва да решават политиците след като извлекат поуки от опита на миналото, а философите могат да подскажат само нещо принципно.

Социалистическата партия не трябва да бъде само работническа и да защитава само работническите интереси, а трябва да бъде партия на всички, които споделят социалистическите идеи. За да бъде такава, тя трябва да се вслушва в гласа на народа, да отстоява неговите интереси и никога да не върви против тях. Партията трябва да бъде демократична по същество, а не само по устав, и вътре в нея трябва да има пълна демокрация и никога да не се допуска някакъв партиен "елит" да упражнява диктатура върху самата нея.

Социалистическата партия не трябва да бъде каквато е била в миналото революционна партия, защото в съвременните условия не е необходима конфронтация между разделени части в обществото, а точно

обратното - необходими са единение, търпимост и разбирателство. Социалистическата партия не трябва да се стреми да захване властта, за да управлява според своята програма. От нелегална в миналото, а сега може би опозиционна, тя трябва да се превръща в коалиционна, която не се стреми към власт, за да управлява самостоятелно, а към коалиции и разбирателство с другите партии. Изглежда дори, че по-резултатно ще бъде социалистическата партия да стои на "втора линия" и чрез разумно влияние върху дейността на управляващите партии косвено ще отстоява своята програма. Ако бъде управляваща партия, не трябва в никакъв случай да се превръща като бившата компартия в тиранин, и ако се наложи, навреме сама трябва да се оттегли от властта, за да запази силата си. Сама по себе си властта е голяма отговорност и управлението не може да бъде самоцел, а е средство към постигане на програмните цели. Партията както и всичко, което е на власт не трябва да забравя, че властта дава възможности, но тя изтощава силата на властващия. Социалистическата партия не трябва да води борба за власт и диктатура, за да се налага над обществото, а трябва честно да му служи. Това ще бъде нейното ново отрицание, но то ще ѝ донесе успехи и авторитет, защото ако продължава по стария път, очаква я стария неуспех. Ако социалистите успеят да разберат уроците на Историята и действат според съвременните условия, ще имат успех, който ще бъде не само честно осъждане на допуснатите грешки, но ще бъде и достойна почит към жертвите от миналото.

Моят политически път

Аз съм роден в комунистическо семейство. Моите родители са били тесни социалисти, после комунисти и накрая се отвърнаха от политиката, но не се отказаха от социалистическите си убеждения. Спомням си, че вкъщи се говореше не за пари, а най-много за политика.

За пари, ако се е говорило, то е било от баща ми, че "Не стигат", а майка ми казваше "Колкото има!" И още като дете си спомням, че се говореше за уволнения и, че ще трябва да се местим. На баща ми не даваха работа, а майка ми - инженер-агроном уволниха, когато царски министър станал първи братовчед на баща ми - проф. Димитър Атанасов, но баща ми не отиде да му се моли да я възстановят. Тогава се преселихме в родното село на майка ми Търговище, Белоградчишко. Дядо ми Стефан държал малка кръчма в селото, която била по-скоро за малко пиене, но за много политически приказки. Дядо ми бил винаги в опозиция и казвал, че "всички партии лъжели народа". Там на стената беше залепен голям плакат от Испанската война с двама войника - червен и син - и винаги, когато ги гледах те се мушкаха със щикове... Обясниха ми, че така в Испания се биели републиканци и фашисти. Ние бяхме от червените, защото комунистите искали да няма бедни и богати, и се борели да има равенство и справедливост за всички хора по света. Един от моите братовчеди заминал да помага на републиканците, но войната свършила и го интернирали. Така било още от старини и така трябвало да бъде. Независимост и равенство са идеал за човека и борбата е единственото достойно поприще за честните хора

Това са били първите ми уроци по политика. Тогава съм бил на пет години. Майка ми беше внучка на Чупренския бунтар Църни Петър, убит до Стакевци от турска засада, а баща ми внук на Грамадския войвода Петко Стригания, загинал в Белоградчишкото въстание в 1850 година. От там тръгнал и нашия прякор Стригачеви.

В началото на Втората световна война баща ми и аз, тъй като бях "започнал вече да разбирам политиката" бяхме на страната на германците. Баща ми така казваше "Нека буржоазията бие една друга!" но имяхме вече политически разногласия. Аз бях на страната на германците, защото побеждаваха, а майка ми съжеляваше за Австрия,

мръщеше се и говореше, че "германското управление на виенчани няма да се хареса", защото те били други хора със славянска жилка.

Обаче когато започна войната срещу Русия, всички бяхме против Германия. Още дядо ми е бил русофил и всички обичахме Русия и Съветския съюз. Бях вече на 11 години и завършил IV отделение, когато започна войната против Русия, и слушах по няколко пъти на ден на къси вълни радио Москва и радио Лондон. По-късно от полицията дойдоха да запечатват радиоприемниците така, че да може да се слуша само София. Когато запечатваха нашето радио, ги уговорих да оставят малко ненатегнати конците, за да се намества точно Радио София, и те се съгласиха. Но щом полицаите си отидоха, отвих бутона с отвертка и го изтеглих от оста на кондензатора, и така продължихме да слушаме "черните станции". Вкъщи и вестници четяхме всеки ден, радвахме се на победите на Червената армия и чакахме победата над фашистка Германия.

Победата на 9 септември 1944 година посрещнахме възторжено. Аз постъпих в гимназията, станах член на РМС - Работническият младежки съюз и се проявявах политически много активно. След няколко години РМС се преърна в Димитровски младежки съюз, а после в Комсомол. Като ученик бях председател на ученическото ръководство и много време отделях да организирам политическата работа с учениците. Бил съм делегат на няколко национални ученически конференции, избраха ме и в Централното ръководство на ученическия съюз ЕМОС. Четях политическа литература и изнасях доклади и реферати на политически теми. Пратиха ме на лагер-школа в Клисурския манастир през лятото на 1946 година и там се проявявах при обсъжданията на беседите. Бях абсолютно убеден във великата сила на марксистко-ленинското учение. Завърших гимназията с пълно отличие, но не ме пуснаха да следвам висше образование, защото без да ме питат

решили да ме оставят на работа в Околийския комитет на Комсомола да организирам учениците в трите гимназии на околията. Така станах щатен политически работник, но тогава започнах да виждам, че реалното политическото положение у нас не върви добре, защото все повече се засилваше недоволството на хората. Започнаха да изключват от вузовете "неблагонадеждните" студенти, обаче като секретар на комитета по агитацията и пропагандата успях да помогна на двамата мои съученици Хараламбиев и Шкодров да се възстановят като студенти. След известни колебания и размисли реших, че по-важна е човештината от партийната политика. Написах им отлични характеристики и ги подпечатах тайно с комитетския печат. Това беше първия компромис, който направих с моята политическа съвест. Впоследствие един от тях се оказа слаб в етично отношение.

В младежкия комитет имаше неприятни разpravии от типа "кой да води бащината си дружина", а това ми беше не само чуждо, но и неприятно. Убедих се, че партийната работа не е поприще за мен. Тогава секретар на околийския комитет на партията беше един учител от Салаш - Наум Илиев и той ме предложил да кандидатствам да следвам в Москва. Наум Илиев имаше голям авторитет сред народа, но скоро го махнаха за очудване на хората. На конкурсния изпит изкарах абсолютния възможен бал 36.00, с облекчение се отървах от политическата работа в комитета и заминах да следвам физика в Москва. Като студент в Московския държавен университет рядко дори поглеждах вестник, съвсем не се интересувах от политиката. Нямах нито време, нито желание. В българската студентска група продължиха ежбите между сънародниците ми и предпочитах да се държа настрана. Тогава руската политическа действителност не ме интересуваше и почти нищо не разбирах от нея. Само случайно от по-възрастни руски студенти научавах нещо за живота в Русия. Занимавах се само с моята наука и завърших

Московския университет с отличие.

В София след като чаках осем месеца за щатна бройка постъпих на работа във Физическия институт на БАН. Когато подадох документи да ме приемат в партията, първия път ми отказаха. Възпротиви се партийният секретар Милко Борисов - едно бъдещо "академично величие" - с мотива, че не ме познавали. Като че ли партията не е политическа организация, а някаква роднинско-приятелска компания, където било важно да се познаваме и обичаме. Това ме учуди и разстрои, защото бях убеден комунист и не си представях живота без да съм в първите редици на строителите на социализма. На следващата година ме приеха за член на БКП като на събранието неочаквано се изказа за мен проф. Ангел Балевски. Той тогава не беше председател на БАН, а само директор на създадения от него институт. Веднъж в коридора той ме заговори нещо и говорихме около десетина минути. И на събранието неочаквано Балевски стана и рече за мен, че имам "аналитичен ум и че такива хора са необходими на партията". Неговото изказване направи силно впечатление на събранието в моя полза, защото Балевски беше много авторитетен, но това се оказа "зла прокоба". За ума не знам, но после все повече се убеждавах, че точно такива като мен не са необходими на тая партия. Когато реших да кандидатствам за аспирантура в СССР, срещнах силна съпротива от двама партийци. Особено "активният борец" академик Дацев показва отрицателното си отношение към "съветските възпитаници", което ми беше не само неприятно, но и учудващо. Все повече се убеждавах, че изобщо има отрицателно отношение към завършилите образованието си в СССР, въпреки официалната партийна политика, и в работата не им вървеше. Имаше някои изключения, но не защото са били поне малко партизани, а защото са се научили да вървят "в крак" като Д.Станишев, Джагаров, Методиев, Палин /или просто тарикати като Поликаров/. Обаче на

истинските честни комунисти като Илия Костов, Стефан Василев, Христо Максимов и други, които имаха мнение и знаеха да го отстояват не провървя.

По това време се проведе историческият Априлски пленум на партията и много от партийната политика започна да ми става ясно. Когато бях аспирант в Московския университет отново се откъснах от партийния живот, а в Обединения институт за ядрени изследвания в Дубна, където работех по дисертацията си, трябваше да понасям и търпя едно ограничено /меко казано/ "партийно началство". Не търпя да се подчинявам, но мога само, ако някой ме превъзхожда и го уважавам. Партията не е това, което теоретично се говори и пише за нея, а реалната партия са нейните хора. В нея често пъти взима връх нахална посредственост.

След аспирантурата постъпих на работа като асистент във Физическия факултет на Университета. Там в партийната организация се бяха хванали едни срещу други и това отнемаше много време и сили за разправии. Понякога стигаха до махленско ниво и оставяха силно неприятно впечатление. Някои учени, които не са способни за научна и преподавателска работа изливат енергията си в партийни разправии. Когато ме назначиха по съвместителство в Министерството на народната просвета, се прехвърлих там партийно и се почувствах добре. Нямаше ги безкрайните събрания, а точно обратното - мир и другарско разбирателство. Още веднъж се убедих, че каквито са хората, такава е партията. Там работех с ентузиазъм и наивната надежда, че правилното провеждане на партийната политика ще оправи недъзите на висшето образование.

Настана 1968 година - времето на Пражката пролет. Аз четях всяка страница на руското списание "За рубежом" с преводи от западната преса. И както започнах да се поотпускам в приказките дръпнах едно

изказване пред студентите, което ги "взриви" - потъна в аплодисменти, но се оказа фатално за мен. Обсъждахме програмите на кината, но аз си позволих обобщения и за партийната политика. На събранието обаче присъствала и някаква от ЦК на БКП. Тази "другарка" на другия ден докладвала и лично секретарят на ЦК Коцев изискал да чуе магнетофонния запис, който студентите направили. Като чул какво приказвам идеологическият фюрер казал : "Този е опасен, може да поведе студентите!" Тогава нашите партийни величия много се страхуваха да не станат събития и у нас също както тогава в Чехословакия. И започнаха да ме разследват и обсъждат на редица събрания и заседания в течение на месец и половина. Студентите като млади и честни хора открито и твърдо застанаха в моя защита. Искаха дори бунт да направят, но аз ги спрях, защото това би била безсмислена авантюра. Не отидох при никого от моите тогава "големи приятели", познати от студентските години в Москва, като Методиев, Джагаров и Димитър Станишев да търся защита и милост партийна, а даже с любопитство чаках да видя докъде ще стигне партийната инквизиция. Сам без да го моля ме защитил моят приятел Илия Костов като казал, че не бива да ме унищожават, "защото съм наш", а и не бива да ме наказват много, "защото нямало да има ефект, тъй като съм непоправим". Той ме знаеше добре, защото беше секретар на РМС в Белоградчик, когато бях ученик. Наказаха ме, но не ме унищожиха. Тогава разбрах, че самата партия вече се е "разцепила" на управляващи и управлявани. Никой от моите колеги партийни другари не вдигна глас против мен в защита на партийната политика! Всички бяха за мен, макар и неактивно, защото се страхуваха от партията си. Над тях се възвишаваше "партийният елит", който те насила "уважаваха". Моите колеги в министерството твърдо застанаха зад мен - от портиера до министъра, който ме толерираше. На министъра Ганчо Ганев - член на ЦК - наредили да ме уволни

дисциплинарно, а той ми подсказа сам да си дам отставката. Началникът на "Личен състав" Хорозов, един твърд бивш партизанин казал, че за мен "подписва с двете си ръце". Партията се беше разслоила на управляващи и подчиняващи се. Не ме болеше от наказанието - мъмрене даже без вписване в личното дело, а от несправедливостта. Аз говорих честно като комунист, а те ме наказват! Наказанието мина с малко мнозинство и то след като сам подканих студентите да гласуват за него. Секретарят на районния комитет Кирил Петров ме беше предупредил, че ако не се гласува да ме накажат, Централният комитет щял да разтури цялата организация! Защо да пострадат всички заради мен? И поканих студентите да гласуват за наказанието. Тежкото беше другото - аз разбрах, че партията не ми е майка, а зла мащеха и взаимно вече не се обичаме.

Най-странно беше това, че Държавна сигурност даде трезва оценка на моето "престъпление" и ме пуснаха на специализация в САЩ. А там се убедих също, че партията е неискрена и двулична. Българите в Ню Йорк ме следяха служебно, но косвено ми даваха да разбере, че по информацията, която са получили за мен, ме уважават и ми съчувстват. Даже по човешки бяхме приятели, но разбира се помнех правилото да се пазя повече от приятелите, отколкото от враговете. От приятелите най-опасни са умните, а тези бяха над средното ниво - ДС умееше да си подбира кадрите. В Принстън се запознах с Кирил Блек, изгонения като разузнавач от България, бивш директор на Американския колеж в София, който ми оказваше съдействие и му бях благодарен.

Тук е необходимо малко отклонение. Тогава български представител в Организацията на обединените нации в Ню Йорк беше членът на ЦК на БКП Милко Тарабанов. Той е бил въдворен като комунист преди 1944 година в Кнежа, където вуйчо ми д-р Живко Василев е издържал цялото му семейството. Били приятели още от

студентските си години във Франция и вуйчо ми "не можел да гледа как Милко гладува". След години като гръм ме удари новината, че този Тарабанов е бил агент на царската полиция! Това научих от Стоян Синков - един стар служител на ДС, който в Ню Йорк беше резидент на нашето разузнаване. След десетилетия го срещнах в София и той ми каза това и добави, че "нашите помогнали" на Тарабанов да загине при автокатастрофа. Затова Тарабанов е бил "въдворен" в Кнежа! За да следи приятеля си благодетел!

Когато се върнах от САЩ, вече ме следяха изкъсо. Това ми беше изключително обидно. Вече имах опит в следенето и сам разкрих, кой ме следи и донася за мен. Този беше един посредствен тип, който още не завършил химия задочно и "отведнъж" беше назначен като майстор в катедрата по атомна физика без да има нужда от такъв. Този знаеше силата си и към мен се държеше подчератно грубо и арогантно. Като че ли уж случайно ме срещна Георги Илиев - мой съученик, родом от Скопие, който имаше висок пост в МВР - съветник на министъра и ме предупреди "да внимавам, защото много лоши сведения за мен се давали". Когато му казах, че от нищо не ме е страх и нищо не могат да ми направят, защото аз съм най-честен комунист, той ми рече, че и "автомобил може да те сгази!" След това предупреждение престанах да се обаждам на партийните събрания. Разбрах, че е опасно да говориш, когато никой даже не смее да чуе, камо ли да те поддържа. В ония години честните комунисти се отвратиха от партията, защото не се ценеше вяност към идеите, а предаността към управлението на Живков. Какво падение! - само като помислиш се отвращаваш от всичко партийно. Отврати се и легендата Денчо Знеполски, с когото бях близък от времето, когато и той учи малко време в Москва. След това го отзовали и разсипвали от бой. В София се виждахме и си говорехме откровено. Той беше истински другар, обичаше ме и аз го уважавах.

Отказа се да получава Народна пенсия и да го лекуват в Правителствената болвица. В един разговор Денчо ми каза: "Отвратих се, всичко се изкористи!" Партията съвсем се беше изродила и да ѝ вярвам повече би било наивност и чиста глупост. Партията - моята партия! - ми няма доверие и ме следи! Това ми беше безкрайно обидно. Тогава защо аз да продължавам да вярвам в нея? Все по-често си спомнях думите на майка ми "Да не ти е простено с политика да се занимаваш!"

Едни ми нямаха доверие, но други партийни другари се сещаха за мен и като че ли ме държаха в "запас". Няколко пъти ми предлагаха да ме назначат на партийна и управленска работа, да стана член "номенклатурата", та да "помагам", но отказвах. От опита ми в Министерството на просветата бях разбрал, че тази система не може да се оправи и само бих си губил времето. Искях да съм свободен да правя каквото си искам. Даже моят съученик Лилов вече секретар на ЦК ме покани на разговор, но разговорът ни не потръгна. Не можех да изразявам възхищение от "фантастичната му кариера". Бях решил да се държа независимо, "на разстояние". Без нещо да си въобразявам, бих се чувствал унижително да му ставам сътрудник, като го знам още като ученик, че не беше нещо особено. Не мисля, че превиването на гръб е положително качество. Друг път ми предложиха работа в отдела на ЦК, казах, че ще се съглася, но ще действам както аз намеря за добре и не ме взеха. Вярно е, че съм непокорен и непоправим, това качество считам за ценно, то е в кръвта ми - нали двама мои прадеди са оставили кости, защото са били непокорни.

Така се разделих се с "партийно наследство" от моите родители. Такава е диалектиката на развитието - нещата преминават в своята противоположност, но не се разделих със социалистическите идеи. Социалистическите идеи си остават мои - те са моето истинското наследство. Не аз, а партията им измени, и затова се разминахме.

Убежденията са личната неприкосновена собственост на човека, те са неговата вътрешна свобода. Ако му се отнеме свещеното право да ги има, ще престане да бъде личност. Затова за убеждения никоой не трябва да бъде преследван и наказван. За убежденията си човек сам се наказва с най-тежкото наказание - разочарованието. За социалистическите си убеждения моите родители бяха строго и тежко наказани. Много комунисти са гнили в затворите, а някои са били осъждани на смърт. Но само на нас, които оставаме живи, така ни се струва, че най-тежкото наказание е смъртта. А от друга страна погледнато това не е най-тежкото, защото умираш със съзнанието, че си прав и че достойно си проживял живота си, че имаш признанието на другарите си и твоите идеали ще се осъществят, когато вече те няма. Заслужава си да умреш с песен на уста, когато виждаш, че "земята се отърсва от отровната си плесен". Смъртта не възприемаш като наказание, а като награда към, която си се стремил в живота си.

Не е ли по-ужасно наказание да останеш жив и да се упрекваш, че сам си сбъркал пътя, защото нищо не си успял да направиш и неправдата продължава да съществува? Да виждаш, че идеалите ти са били химери...и за теб остава само разочарованието, а в него утеха няма и трябва да го преглъщаш! Моите родители останаха живи и бяха наказани с разочарованието, но те го понасяха гордо и само в тесен семеен кръг споделяха мислите си. И не само го понасяха, но достойно се държаха към властта на новоизпечените комунисти. Те не критикуваха открито, но не от страх, а от мъка пред себе си. Те бяха убедени, че идеите са верни, а на практика други изкривяват приложението им. В душата си те оставаха идеалисти, които се отвращаваха от съвременната им партийна власт и не участваха в нейните мероприятия. Те продължаваха да се надяват, че в бъдеще ще се оправят нещата и извращенията ще бъдат порицани.

По същия път съм вървял и аз. Но отидох по-далече - след разочарованието стигнах до отчаянието, защото разбрах, че тогавашният режим е непоправим и, че теорията на марксизма е била правилна за епохата преди два века, а в сегашното време е необходимо теорията да бъде променена, но тъй като и бях поостарял накрая стигнах почти до безразличие към българската политика.

През 80-те години натискът върху мен от страна на катедрата, предвождана от "активния борец" академик Дацев и неговия ученик кариериста професор Матеев се засили. Научно импотентна, но партийно силна тази теоретична мафия диктуваше научната истина и преследваше всичко, което не е съгласно с нея. Трябваше да напусна Университета. Разболях се и не можех да участвам в политическите събития, а през есента на 1989 година, когато настъпваше демокрацията бях в санаториум след тежка сърдечна операция. Когато в края на 1989 година се образува Зелената партия, ме избраха в нейния Национален комитет. След месец заминах за моя роден Белградчик и заедно с приятеля Александър Хараламбиев образувахме организация на Зелената партия. Каних и Шкодров, но той ми отказа, защото "нищо нямало да стане", после обаче използва гърба на СДС и успя да стане депутат, професор и ректор на университет. В политиката преуспяват хора, които знаят да я използват за себе си.

Скоро се разочаровах още веднъж - убедих се, че Зелената партия фактически се превръща в партия на "Комсомолци за кариерата", но на мен за комсомолец ми беше отдавна късно, а кариерист никога не съм и бил и я напуснах. Зелената партия започна да се разделя. Аз бях категорично против нейното влизане в СДС, защото интуитивно предвиждах, че това "демократично обединение" ще се превърне във второ издание на авторитарната партия. Някои даже ме виждаха като лидер на "отцепниците", но разбрах, че вятърът само сменя посоката си, а

си остава същият, и сам си направих отвод. Някои ме проектираха за депутат, но като видях какви са другите кандидати дори не отидох на представянето.

Събранията в тази група на Зелената партия започнаха да се превръщат в неприятни пиянски компании. Последното, което видях бяха навирените крака на председателката - пияна тя беше паднала от стола. Взех си шапката. Така свърши моята "партийна кариера".

Тогавашният лидер Александър Каракачанов сам остави Зелената партия и стана преподавател по философия. Той е честен човек и не става за партиен лидер. По-късно партията се разцепи и една част от нея влезе в СДС, но вече нямах общо с нея. СДС уж дясна партия по методите си все повече миришеше "комунистическата", повтори в съкратени срокове историята на БКП и се разпадна. Устрем и крах - такава е съдбата на всички партии. На моите години вече човек трябва да поумнява. Разбрах , че навреме съм се отказал от политическите партии. Сега продължавам да се интересувам само теоретично от политика и чета политическа литература, но нямам желание да се бъркам в политиката.

Преди няколко години упрекнах моя стар приятел, че продължава да вярва на СДС, а той ми отговори "И аз поумнявам като теб, но по-бавно!" И се сещам за ония младежки години, когато бях убеден комунист и политически работник, но още тогава поставях човешината над партийността. Ние сме преди всичко човеци, а после сме разделени партийно-политически. Затова човешината е по-висш принцип от партийността. Политиката се променя, партиите се сменят, а човешкото общество остава.

Политическата действителност се променя, променят се и политическата ориентация и убежденията на човека, но е недостойно и осъдително, ако това става заради лични егоистични интереси. При политически завой важното е да остава човек верен на собствения си

принцип да поставя социалната справедливост над партийните и личните интереси. Човешината и справедливостта трябва да са основните принципи на човека и да стоят над принципа за политическата и партийна вяръност. Партиите изникват и се разпадат, а обществото остава и затова човешината трябва да бъде основен принцип. Без него обществото би се превърнало в копитно стадо или вълча глутница.

Сега нито съм член на някаква партия, дори не ходя да гласувам. Каниха ме на Позитано да се присъединя към екипа на БСП, но не се съгласих. Когато случайно слушам какво говорят и мислят сегашните социалисти, разбирам, че БСП не може да бъде моята партия. Не толкова, че не разбирам политиката им, а защото не съм доволен от мисленето им. За мен като филозоф мисълта е най-важното. Политиката е дело на момента, но истинската политика не е тактика, а трябва да бъде стратегия и като помни миналото да работи за бъдещето. ГЕРБ ми е противен - прилича на БКП (от същия "материал" друго не би могло да се направи!), но с прозападна ориентация, а аз съм за пробългарската ориентация. Не съм против Европейския съюз, но съм против неговата антируската политика, не само защото обичам Русия, а защото съм изобщо против всичко "анти". Искам всички народи да се разбират в мир и сътрудничество. Ако не можем да се обичаме като братя, поне трябва да се разбираме по човешки и да живеем в мир и съгласие.

ЛИТЕРАТУРА

Димитров, И. (2008). *Защо се провали комунизмът: един въпрос с "х"отговора*. София: Матадор 74.

Stefanova Strigacheva, F. (2016a). Pages from the past: part I. *Venets*, 7, 12-67 [In Bulgarian].

Stefanova Strigacheva, F. (2016b). Pages from the past: part II. *Venets*, 7, 139-184 [In Bulgarian].

Stefanova Strigacheva, F. (2016c). Pages from the past: part III. *Venets*, 7, 283-331 [In Bulgarian].

Strigachev, T. (2017). Pages from the past: troubled years. *Venets*, 8, 11-60 [In Bulgarian].

✉ Dr. Atanas Strigachev, DSc
Sofia, Bulgaria
E-Mail: athanas.strigachev@gmail.com

© 2017 Venets: Author

